

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘

ตีให้แตกด้วยอริยสัจ

พระพุทธศาสนาเรามีอริยสัจ ๔ เป็นเครื่องยืนยันหลักความจริงของศาสนา พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นมาจากอริยสัจ ๔ โดยตรง พระสาวกทั้งมวลอุบัติขึ้นมาจากอริยสัจ ๔ ทั้งนี้ อริยสัจจึงเป็นเครื่องยืนยันหลักศาสนาว่าเป็นศาสนาที่แท้จริง ไม่มีผิดพลาดคลาดเคลื่อนแม้แต่น้อย พระพุทธเจ้าผู้เป็นเจ้าของศาสนาก็เป็นอย่างแท้จริง ไม่ใช่พระพุทธเจ้าปลอม ๆ เพราะอริยสัจไม่ใช่ของปลอม เป็นของจริงล้วน ๆ ผู้ปฏิบัติตามหลักอริยสัจได้มากน้อยเพียงไร จะมีหลักใจได้มากน้อยเพียงนั้น คือคำว่าหลักใจได้แก่ หลักใจที่ยิ่งเข้าสู่ความจริงซึ่งมีอยู่ในโลกในธรรมทั้งหลาย มีความเข้าใจในอริยสัจ ๔ นี้มากน้อย ก็เชื่อว่าเป็นผู้เข้าใจทั้งทางธรรมและทางโลกมากน้อยตามส่วนโดยลำดับลำดับ ดังที่ท่านแสดงหลักแห่งจิตหลักแห่งธรรมของผู้ได้บรรลุจากการพิจารณาอริยสัจนี้ว่า พระโสดา พระสกิทกา พระอนาคา พระอรหัตหรืออรหันต์ นี้จะเป็นหลักเครื่องยืนยันของผู้ปฏิบัติธรรม มีอริยสัจเป็นสำคัญมาก

พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์อุบัติขึ้นจากอริยสัจ ๔ นี้ พระสาวกทั้งมวลอุบัติขึ้นจากอริยสัจ ๔ เพราะฉะนั้นอริยสัจ ๔ จึงเป็นเครื่องยืนยันหลักความจริงของธรรมทั้งหลายด้วย ของผู้เป็นเจ้าของศาสนาด้วย ได้แก่ พระพุทธเจ้า ตลอดพระสงฆ์สาวก หรือว่าเป็นเครื่องยืนยันของพระไตรสรณาคมน์นี้ด้วย คือ พุทธ ธรรม สงฆ์ นี้ออกมาจากอริยสัจทั้งนั้น ผู้รู้ธรรมเห็นธรรม ไม่รู้อริยสัจไม่เรียกว่ารู้ธรรมเห็นธรรม เพราะฉะนั้นอริยสัจธรรมทั้งสี่ จึงเป็นเครื่องยืนยันหลักความจริงของศาสนาและผู้เป็นเจ้าของศาสนาว่า เป็นผู้ปฏิบัติรู้แจ้งแทงทะลุในอริยสัจทั้งสี่แล้วโดยสมบูรณ์ จึงสามารถประกาศศาสนธรรมได้โดยถูกต้องแม่นยำไม่มีที่สงสัย และยังผู้ประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนที่ประกาศให้แก่บรรดาสัตว์นั้น ได้บรรลุโดยลำดับลำดับไม่มีข้อสงสัยแต่อย่างใด ดังพระพุทธเจ้าของเราประกาศมาแล้ว ในวงปัจจุบันนี้ได้แก่พระสมณโคดมของเรา

ศาสนานี้ไม่ใช่ศาสนาคาดคะเน ผู้รู้ศาสนาไม่ใช้รู้ด้วยความคาดคะเนต้นเตาเหมือนอย่างโลก ๆ ทั้งหลายที่อนุমানกันบ้างอะไรบ้าง การเรียนก็มีอนุমান ความจดความจำเป็นเรื่องอนุমান แต่เรื่องของปัญญาที่ทราบตามหลักความจริงแห่งอริยสัจนี้ไม่ใช่อนุমান เรียกว่าเจอความจริงโดยลำดับ ๆ อย่างแท้จริง ทุกข์ก็เข้าใจเรื่องทุกข์ ประจักษ์ใจ สมุทัยก็รู้โทษของมันอย่างถึงใจด้วยมรรค คือสติปัญญาได้พิจารณาสอดส่องมองทะลุหมดแล้ว สมุทัยจึงได้ดับลงไป ผลแห่งสมุทัยคือความทุกข์ย่อมดับลงได้

ด้วยนิโรธ ท่านว่านิโรธคือความดับทุกข์ ก็เพราะอำนาจของสมุทัย นี่แหละเป็นเครื่องยืนยันของศาสนา และผู้ปฏิบัติก็เป็นเครื่องยืนยันในตัวเราอีก

แต่ละท่าน ๆ ที่ได้ปฏิบัติตามหลักอริยสัจนี้ โดยถูกต้องแม่นยำและสมบูรณ์แบบแล้ว ย่อมจะสามารถประกาศตนได้อย่างชัดเจน ทั้ง ๆ ที่เราไม่เคยรู้เคยเห็นมาก่อนเลยก็ตาม แต่จะประกาศถึงความจริงขึ้นภายในจิตใจของผู้ได้บรรลุธรรมทั้งหลายจากอริยสัจนี้ ความซาบซึ้งถึงพระพุทธรเจ้าผู้เป็นเจ้าของศาสนา ก็จะซาบซึ้งในองค์อริยสัจนี้เป็นสำคัญ เพราะนี่เป็นสักขีพยานให้ทราบถึงพระพุทธรเจ้า ทั้งการทรงผ่านไปของพระองค์ด้วยอริยสัจ ตลอดถึงพระสงฆ์สาวกทั้งหลายที่ได้บรรลุธรรมจนถึงชั้นอรหัตตอรหันต์นั้น ล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่หยั่งเข้าถึงอริยสัจทั้งสิ้นนี้โดยสมบูรณ์แล้ว

ธรรมะที่ว่า ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้นก็อุบัติขึ้นมาจากอริยสัจ ๔ นี้ เป็นหินลับหรือเป็นสถานที่ขุดคุ้ยหรือขุดค้นขึ้นมา ไม่มีที่อื่นเป็นที่เกิดแห่งธรรมทั้งหลาย มีอริยสัจเป็นสำคัญ เพราะฉะนั้นอริยสัจทั้งสิ้นนี้จึงเป็นเครื่องยืนยันของศาสนา พร้อมทั้งเจ้าของศาสนาได้โดยถูกต้องแม่นยำ ไม่มีข้อข้องใจสงสัยในผู้ปฏิบัติทั้งหลายแม้จะไม่เห็นองค์ศาสดาก็ตาม ไม่เห็นพระอรหัตตอรหันต์ทั้งหลายที่ท่านได้บรรลุผ่านไปแล้วก็ตาม แต่ได้ปรากฏธรรมทั้งหลายขึ้นที่ใจของตน ด้วยการขุดค้นอริยสัจให้รู้แจ้งแทงทะลุโดยสมบูรณ์ประจักษ์ใจ นี่เป็นสำคัญยิ่งกว่าสิ่งอื่นใด

เพราะฉะนั้นธรรมภาคปฏิบัติที่จะเป็นเครื่องยืนยันตนเองได้ และเป็นเครื่องยืนยันพระพุทธรเจ้า เรียกว่าเชื่อพระพุทธรเจ้าหรือเชื่อพระธรรมทั้งหลายได้ ก็ต้องออกมาจากการปฏิบัติของตัวเองที่เป็น สนฺทิกฺขุญฺโถ ด้วยการปฏิบัตินี้แลเป็นสำคัญ นี้ไม่คาดไม่ถึงไม่เดา เป็นความรู้ประจักษ์จากภาคปฏิบัติ รู้อันนี้ไม่เหมือนรู้อะไรทั้งนั้น รู้ได้ด้วย ความจำมาจากครูจากอาจารย์นั้นเป็นอย่างหนึ่ง ดังที่ท่านกล่าวไว้ในกาลามสูตร นั้นไม่ใช่ธรรมเล็กน้อย ไม่ใช่ธรรมธรรมดา เป็นธรรมที่ลึกซึ้งมากที่สุดทีเดียว ว่าไม่ให้เชื่อด้วยเหตุ นั้น ๆ ไม่ให้เชื่ออย่างนั้น ๆ ที่ท่านพูดไว้ตั้ง ๙ อย่าง ๑๐ อย่าง ไม่ให้เชื่อตามครูตามอาจารย์ ไม่ให้เชื่อตามคนที่เชื่อถือได้ ไม่ให้เชื่อโดยบอกเล่ากันไปโดยลำดับลำดา อะไรก็ตามถ้าเชื่อแบบนั้นไม่จัดว่าเป็นความเชื่อที่แท้จริงในหลักของ สนฺทิกฺขุญฺโถ เลย

ท่านหมายถึง สนฺทิกฺขุญฺโถ เป็นสำคัญ จึงปฏิเสธเรื่องความรู้ความเห็นทั้งหลายหรือความเชื่อทั้งหลายเหล่านั้นเสียโดยสิ้นเชิงไม่ให้มีเหลือไว้เลย เพราะจะทำให้รู้ขึ้นภายในจิตใจด้วย สนฺทิกฺขุญฺโถ เท่านั้น จะรู้มากรู้่น้อยรู้ขนาดไหนต้องรู้ด้วย สนฺทิกฺขุญฺโถ คือประจักษ์ ๆ กับตัวเองโดยไม่ต้องถามใคร เป็นสิ่งที่ปรากฏขึ้นกับใจและรู้ชัดภายในจิตใจของตนโดยลำดับในขั้นแห่งธรรมทั้งหลาย เป็น สนฺทิกฺขุญฺโถ ไปโดยลำดับลำดาจนถึง สนฺทิกฺขุญฺโถ อันสุดยอดคือวิมุตติหลุดพ้น นี้ภาคปฏิบัติเป็นอย่างนี้

ท่านจึงว่าความจำเป็นอย่างหนึ่ง ความจริงเป็นอย่างหนึ่ง ความจำเป็นที่เราศึกษาเล่าเรียนมาได้มากน้อย นั้นเป็นภาคความจำเป็นยังไม่เรียกว่าเป็นการฆ่ากิเลส ยังไม่เรียกว่าเป็นการชำระกิเลส ต่อเมื่อได้นำความจำเป็นเข้ามาประพุดติปฏิบัติตามที่ท่านสอนไว้นั้นแหละ เรียกว่าเป็นภาคปฏิบัติ เมื่อได้ก้าวเข้าสู่ภาคปฏิบัติแล้วอย่างไรรู้จักจะเห็นภายในตัวของเรา เช่น ท่านสอนว่า เกสา โลมา นขา ทนต์ตา ตโจ เป็นต้น อากาเรเหล่านี้เป็นอย่างไร นี่เป็นการวิพากษ์วิจารณ์ เป็นการคลี่คลายสภาพทั้งหลายเหล่านี้ ออกด้วยภาคปฏิบัติ และจะทำให้รู้ละที่นี้เป็นยังไง ๆ ก็ารู้เข้าใจโดยลำดับลำดับไป ถ้าพูดถึงเรื่องอสุภะอสุภังปฏิกุศลโสโครก ก็ไม่มีอะไรที่จะปฏิกุศลโสโครกยิ่งกว่ากายเรากายมนุษย์ ไม่ว่าภายนอกภายใน นี่เห็นด้วยภาคปฏิบัติต้องเห็นจริง ๆ อย่างนี้ ไม่ใช่ภาคคาดคะเน

ท่านสอน ๆ ไว้กกลาง ๆ ว่า เกสา โลมา นขา ทนต์ตา ตโจ ไม่ได้บอกว่าเป็นอสุภะคือความสวยงาม และไม่ได้บอกว่าเป็นอสุภะคือความไม่สวยไม่งาม เป็นของปฏิกุศลโสโครก ท่านว่าไว้กกลาง ๆ ผู้ปฏิบัติให้จับวัตถุที่ท่านสอนนั้น อากาเรที่ท่านสอนนั้น เข้าสู่ปัญญาหรือน้อมเข้าสู่ปัญญา หรือนำปัญญาเข้าคลี่คลายในสิ่งทั้งหลายที่ท่านบอกว่า เกสา เป็นอย่างไร โลมา นขา ทนต์ตา ตโจ แต่ละอย่าง ๆ หรืออย่างใดอย่างหนึ่งที่เรานำมาพิจารณาชัดเจนนในอากาเรใดเป็นอย่างไร นี่พิจารณาลงอย่างนั้น นี่แหละท่านเรียกว่าภาคปฏิบัติ

เมื่อพิจารณาลงไปแล้วอากาเรนั้น ๆ เป็นอย่างไร จะทราบด้วยปัญญาของตนเอง เรื่องปฏิกุศลเป็นลักษณะอย่างไร จะบอกขึ้นโดยทางปัญญาโดยลำดับลำดับ คำว่า อนิจจัง ความไม่เที่ยง ความแปรสภาพเป็นอย่างไร ก็จะซาบซึ้งภายในปัญญาของตนเอง ทุกข์นั้นก็เหมือนกัน อนิจจัง อนตตตา เหล่านี้เป็นสิ่งที่จะต้องทราบด้วยปัญญา ทราบด้วยภาคปฏิบัติ ไม่ใช่ทราบด้วยความจำเป็น ความจำเป็นไว้เท่านั้น เหมือนกับเส้นบรรทัด ชีตเส้นบรรทัดแล้วก็เขียนไปตามเส้นบรรทัด ความจำเป็นไว้เช่นนั้นแล้วปัญญาคลี่คลายไปตามความจำเป็น และก็ปรากฏขึ้นภายในจิต เมื่อรู้แจ้งชัดเจนนตามหลักความจริงตามส่วนแล้วย่อมจะปล่อยจะวางละถอน นี่เป็นผลขึ้นมาโดยลำดับ ท่านว่าปฏิเวธ เมื่อรู้แจ้งแทงทะลุแล้วย่อมปล่อยวางไปโดยลำดับลำดับ จนกระทั่งถึงรู้แจ้งแทงตลอดไปหมด ตลอดทั่วถึงทั้งสกลกายและอากาเรของขันธ์ทั้งห้าโดยลำดับลำดับ ด้วยสติปัญญาจากภาคปฏิบัติ

นี่ท่านเรียกว่า สหุทธิวิโมกข์ ของผู้ปฏิบัติ ไม่ใช่ความจำเป็น ความจำเป็นเราจำเป็นแล้ว พอมาคลี่คลายทางด้านปัญญาแล้ว จะเกิดความรู้ความเห็นขึ้นภายในจิตใจอย่างนี้ อย่างพระพุทธเจ้าท่านทรงรู้ พระสาวกอรหัตตอรหัตท่านรู้ ท่านรู้อย่างนั้นเอง รู้ภาคปฏิบัติ

มาโดยลำดับลำดับ จึงสอนให้ผู้นับถือพุทธศาสนาทั้งหลายได้มีภาคปฏิบัติด้วย ถึงจะได้รับรสแห่งพระสัทธรรมตามหลักศาสนาที่สอนไว้

เรามีแต่ความจำเฉย ๆ ก็ไม่ผิดอะไรกับเรื่องเราจำสิ่งทั้งหลาย อันนั้นเป็นนั่น ๆ ก็มีเพียงเท่านั้น จะให้ยิ่งไปกว่านั้นก็ไม่ได้ ต้องเป็นภาคปฏิบัติถึงจะพิสดารเข้าไปโดยลำดับ นี่ก็เหมือนกัน ทางด้านจิตใจต้องอาศัยภาคปฏิบัติพิจารณา สติเป็นสำคัญมาก ถ้าขาดสติแล้วพึงทราบว่าจะขาดความเพียร เราอย่าถือการเดินจงกรมเพียงก้าวไปก้าวมา การนั่งสมาธิภาวนาอยู่เฉย ๆ โดยหาสติไม่ได้นั่นว่าเป็นเรื่องของความเพียร ไม่ใช่ความเพียร

ความเพียรเป็นพื้นฐานแท้มีสติเป็นสำคัญ แม้ปัญญาจะยังไม่เกิด แต่สติต้องมีกำกับรักษา เช่น เราเริ่มต้นฝึกหัดภาวนากล่าวคำบริกรรม หรือนึกคำบริกรรมว่า พุทโธ หรือธรรมบทใดก็ตาม สติต้องให้อยู่กับคำบริกรรมนั้น ๆ ตลอดไป นี่ท่านเรียกว่าความเพียร เช่น กำหนด อานาปานสติ ลมหายใจเข้าออก ก็ให้สติรู้อยู่ ทำความรู้สึกตัวอยู่ว่า หายใจเข้าหายใจออก ไม่ส่งความรู้สึกนี้ไปที่ไหน ๆ นอกจากรู้อยู่กับลมที่หายใจเข้าหายใจออกเท่านั้น นั่นเรียกว่าสติ และไม่คาดหมายผลที่จะปรากฏขึ้นมากนักน้อยหยาบละเอียดเพียงไร ไม่จำเป็นต้องไปคาดไปหมาย จะหนีจากหลักแห่งปัจจุบันซึ่งเป็นสถานที่เกิดแห่งความจริงทั้งหลาย

ให้ตั้งลงในหลักปัจจุบันนี้ เมื่อตั้งลงไปทีตรงนี้ไม่เผลอ ความไม่เผลอสืบต่อเนื่องกันโดยลำดับลำดับ ย่อมจะปรากฏเป็นความสงบเย็นขึ้นมาภายในใจ ถ้าเป็นลมหายใจย่อมจะเบาไปเช่นเดียวกัน เพราะจิตพาให้เบา จิตพาให้ละเอียด อากาโรทั้งหลายย่อมละเอียด นี่ท่านเรียกว่าความเพียรด้วยสติ

ผู้ประกอบความเพียรอย่าอดทนระอาใจในการตั้งสติ อย่าอดทนระอาใจในการประกอบความเพียรด้วยความมีสติ อยู่ไหนก็ตามให้ระมัดระวังจิตของตน ซึ่งคล่องต่อความคิดความปรุงด้วยอำนาจของกิเลสเป็นไหน ๆ อันนี้เป็นหลักธรรมชาติของจิตที่มีกิเลสเป็นเจ้าอำนาจฝังอยู่ในจิตใจ ใจทั้งดวงจึงกลายเป็นโรงงานผลิตของกิเลสทั้งหลายขึ้นมา ซึ่งเป็นของมีอยู่แล้วเพิ่มพูนขึ้นโดยลำดับลำดับ และเป็นไปอย่างรวดเร็วเป็นไปโดยหลักธรรมชาติ โดยไม่ต้องถูกบังคับบัญชาสั่งการสั่งงานอะไร หากเป็นเรื่องของธรรมชาตินั้นทำงานของตัวโดยลำดับลำดับ ด้วยความคล่องแคล่วคล่องตัวมาแต่ไหนแต่ไร เพราะฉะนั้นจึงต้องลำบากในการที่จะแก้ไขตัดแปลงความรู้สึกเช่นนั้น ให้เป็นความรู้สึกอย่างอื่น จากความรู้สึกในหลักธรรมชาติของกิเลสทั้งหลายนั้นเสีย กลายมาเป็นความรู้สึกแห่งธรรม นี่จึงยากจึงลำบากสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลาย

เช่น เรามาฝึกหัดภาวนาเบื้องต้น จิตนี้วอกแวกคลอนแคลน รวดเร็วต่อความคิดความปรุง ต่อความรู้ความเห็นความสัมพันธ์ต่าง ๆ ไม่มีอะไรเร็วยิ่งกว่าจิตที่หาสติไม่ได้ เพราะอำนาจแห่งการบังคับของกิเลสอยู่ภายใน จึงต้องลำบากลำบากไม่น้อย ในขณะที่เราฝึกหัดเบื้องต้นเป็นเช่นนั้น ไม่ว่าใคร ๆ จะเป็นเหมือนกันหมด แต่เรื่องความอดสำหรับพยายามหรือความมุ่งมั่นเป็นสำคัญมาก ความมุ่งมั่นต่อผลที่จะพึงได้รับต่อผลที่ตนพึงหวัง นั้นเป็นรากฐานอันสำคัญมาก เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวความพากเพียร ความอดสำหรับพยายาม หรือความเพียรทุกด้านให้หมุนไปได้ แม้จะยากลำบากก็หมุนไปได้ ช้าหรือเร็วก็ตามต้องหมุนไปได้ ด้วยอำนาจแห่งความมุ่งมั่นเป็นสำคัญดึงดูดพาให้เป็นไป

นั่นละที่นี้ เมื่อเราใช้ความพยายามความเพียรอยู่โดยสม่ำเสมอ ไม่อดทนระอาใจต่อความเพียรเพราะอำนาจของกิเลสมันผลึกมันตัน ย่อมจะเห็นความสงบเย็นใจ ย่อมจะเห็นความแปลกประหลาดภายในจิตใจของเรา ซึ่งเป็นธรรมชาติที่ควรจะได้รับสัมผัสความแปลกประหลาดอยู่แล้ว เป็นแต่เพียงว่าความพากเพียรของเรายังไม่ถึงหรือสติปัญญาของเรายังไม่สามารถเท่านั้น พอที่จะเปลี่ยนความรู้สึกซึ่งเคยเป็นเรื่องของกิเลส มาเป็นเรื่องของธรรมได้โดยคล่องตัวเหมือนกิเลสมันคล่องตัวของมัน เพราะฉะนั้นจึงต้องอาศัยความพากเพียรดำเนินอยู่โดยสม่ำเสมอ

อย่าสำคัญว่าตนบวชมานาน อย่าเป็นความเคยชินในความเพียรว่าตนเคยทำความเพียรมาแล้ว อย่าเคยชินในความมีอายุพรรษามากน้อย เหล่านี้เป็นเรื่องความสำคัญมั่นหมายอันจะเป็นทางให้สำคัญตนในทางที่ผิด และให้ย่อหย่อนต่อความพากเพียรโดยลำดับลำดับ หาคความเป็นสาระทางด้านธรรมะไม่ได้ จึงต้องเป็นผู้ใหม่อยู่เสมอ นั่นแหละนักปฏิบัติต้องเป็นผู้ใหม่ ตื่นเนื้อตื่นตัวอยู่เสมอทางความพากเพียร ทุกสิ่งทุกอย่างต้องเป็นผู้ใหม่เสมอ ความเป็นผู้ใหม่คือความมีสติไม่นอนใจ

สิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ทั้งหมดนั้น จะประมวลกันมาทราบที่ใจนี้ไม่ไปทราบที่อื่น ธรรมนั้นมีอยู่แล้ว ไม่สงสัยเรื่องราวธรรมไม่มี แต่สำคัญที่จิตนี้มีอะไรปิดบังไว้ จึงไม่สามารถที่จะสัมผัสสัมพันธ์ธรรมได้ตามที่ธรรมมีอยู่ จึงต้องได้ใช้การประกอบความพากเพียรขุดค้นลงเต็มที่เต็มฐานเต็มสติกำลังความสามารถ นี่ละเป็นทางที่จะให้สัมผัสสัมพันธ์ธรรมทั้งหลาย ตั้งแต่สมถธรรมคือความสงบเย็นใจ ความสงบเย็นใจจากภาวนาจากความพากเพียรนี้ เราจะเห็นได้ภายในใจของเราเอง ในขณะนั้นจิตที่เคยวุ่นวายจะสงบตัวลง เพราะอำนาจแห่งความเพียรระงับดับกันแล้วก็จะหยั่งเข้าสู่ความสงบเย็นใจ

เพียงเท่านั้นเราก็เห็นความแปลกประหลาดภายในใจ เพราะแต่ก่อนมาหรือพูดว่า ตั้งแต่วันเกิดก็ได้ เราไม่เคยเห็นใจนี้มีความสงบตัวโดยลำพังเลย เพิ่งมาสงบตัวด้วยความพากเพียรในวันนี้หรือในขณะนี้เท่านั้น พอปรากฏเป็นความสงบเย็นขึ้นมา ความสงบอันนี้จะแปรสภาพที่แปลกประหลาดยิ่งกว่ารสชาติสิ่งใด ที่เราเคยได้สัมผัสสัมผัสมาแล้ว นั่นแลเป็นสิ่งที่เพิ่ม ๑) ความเชื่อในธรรมทั้งหลายจะเด่นขึ้น ๒) ความพากเพียรหรือความเพียรทุกด้านจะเพิ่มกำลังขึ้นโดยลำดับ ให้เราได้หนุนความพากเพียรมีกำลังแก่กล้าสามารถขึ้นไปโดยลำดับลำดับ

ความสงบเย็นใจก็จะมีกำลังมากขึ้น ๆ ในเมื่อได้รับการอบรมหรือการบำรุงส่งเสริมอยู่เสมอจะไม่ลดน้อยลง และจะมีความละเอียดแห่งความสงบเข้าไปโดยลำดับลำดับ จนเป็นที่แน่ใจว่า อ้อ นี่จิตสงบเป็นเช่นนี้เชียวหรือ เราไม่เคยเห็นความสงบของจิตนี้ได้เห็นแล้วและยังประจักษ์อยู่ตลอดเวลาด้วย ไม่ว่าจะยืนว่าเดินว่านั่งว่านอน มองดูฐานของจิตจะเป็นฐานแห่งความสงบราบเรียบอยู่ภายในตัวเอง แม้จะคิดปรุงแต่งหน้าทีการงานหรือหรือเรื่องอะไร ๆ ได้อยู่ก็ตาม แต่พื้นฐานแห่งความสงบของใจนั้นจะไม่ละตัวเอง จะเป็นพื้นฐานแห่งความสงบเย็นใจอยู่ตลอด นี้เรียกว่าจิตเป็นสมาธิ

เมื่อสงบหลายครั้งหลายหนเข้าไปก็สร้างพลังให้ตัวเองขึ้น จนกลายเป็นฐานแห่งความมั่นคงขึ้นมา เรียกว่าจิตเป็นสมาธิ นั่นล่ะที่เราเคยเห็นในตำรับตำรา อ่านเป็นความจดความจำในตำรับตำราว่า สมาธิคือความตั้งมั่น มั่นตั้งมั่นที่ไหนนะ สมาธิก็มาเห็นที่ใจเพราะใจเป็นผู้ปฏิบัติ ใจเป็นผู้จดจำคำว่าสมาธิคือความตั้งมั่นมาสู่ตัวของเรา และปฏิบัติตามความจดจำนั้นด้วยภาคปฏิบัติ นั่งสมาธิทำจิตให้เป็นความสงบด้วยสติ จนกลายเป็นความสงบขึ้นมา ๆ หลายครั้งหลายหนจนกลายเป็นสมาธิขึ้นมาภายในจิตใจ เพราะการสร้างฐานให้ตัวเองจากความสงบที่สงบครั้งนั้น ๆ รวมตัวเข้ามาเป็นเช่นนี้ นี่ท่านเรียกว่าจิตเป็นสมาธิ เห็นได้ภายในใจ นี่ก็เป็น สนฺทกฺขลฺลโก อันหนึ่ง เห็นได้ชัดไม่ต้องไปถามผู้ใดเลย รู้ได้ภายในใจของตัวเอง นี่เป็นขั้นหนึ่ง

เพียงความสงบเท่านั้นก็เป็นพื้นฐานแห่งปัญญา ที่จะพิจารณาคลีคลายสภาวะธรรมทั้งหลายได้ตามขั้นแห่งสมาธิที่จะหนุนปัญญาได้ ไม่ใช่ว่าจิตเป็นสมาธิเต็มที่แล้ว จึงจะพิจารณาปัญญาโดยถ่ายเดียวเท่านั้น จิตเป็นสมาธิขั้นใดภูมิใดก็ควรแก่ปัญญาขั้นนั้น ๆ ที่จะพิจารณาคลีคลายสภาวะธรรมทั้งหลาย ให้มีความรู้แจ้งเห็นจริงไปโดยลำดับได้ และเป็นคู่เคียงไปโดยลำดับลำดับ สมาธิมีความสามารถแก่กล้ามากเท่าไร ปัญญาก็ยิ่งพิจารณาได้อย่างรวดเร็ว นี่ละหลักของสมาธิเป็นเช่นนี้ก็รู้ด้วยตัวเอง และเรื่องของปัญญาที่ว่ารู้อย่างไรเห็นอย่างไรก็จะรู้ ในเมื่อสมาธิเป็นเครื่องหนุนไว้แล้ว ท่านจึงเรียก สมาธิ ปริภาวิตา ปญญา มหปุผลา โหติ มหานิสฺสา ปัญญาที่สมาธิเป็นเครื่องอบรมหรือเป็น

เครื่องหนุแล้ว ย่อมมีความแก่กล้าสามารถ คล่องตัวในการพินิจพิจารณา ท่านว่ามี อานิสงส์มากก็คือมีพลังนั่นเอง มีความแก่กล้าสามารถ มีความคล่องตัวปรากฏขึ้น โดยลำดับลำดับ

เพราะจิตที่เป็นสมาธิแล้วไม่มีความหิวโหยในอารมณ์อันใดภายนอกซึ่งเคยเป็น มา มีความอิมตัวอยู่ภายในวงสมาธิ เมื่อพาพิจารณาทางด้านปัญญา จิตย่อมทำงานตาม การพิจารณานั้น ตามที่สั่งเสียหรือตามที่บังคับบัญชาให้ทำนั้น ไม่ระเห่ร่อนวุ่นวายไป กับสิ่งนั้นสิ่งนี้ด้วยความหิวโหยอารมณ์ต่าง ๆ เหมือนคนที่ไม่มีสมาธิภายในใจ จิตจึง เป็นของสำคัญที่จะต้องให้มีความสงบ เพื่อเป็นบาทฐานของทางด้านปัญญา ปัญญาจะ ได้ทำหน้าที่ของตัวโดยสะดวก เพราะจิตไม่ฟุ้งซ่านรำคาญ ไม่หิวโหยกับอารมณ์แล้วแต่ สายทางโน้นแต่สายทางนี้ ชัดแย้งกันไปทางโน้น ชัดแย้งกันไปทางนี้ เพราะจิตสงบแล้ว ไม่ยุ่ง นั่นท่านว่าสมาธิอบรมปัญญา สมาธิเป็นเครื่องหนุปัญญาให้มีความสามารถ แก่กล้า มีความคล่องตัว

ที่นี้เมื่อพิจารณาทางด้านปัญญา สิ่งใดที่ไม่เคยรู้เคยเห็นจะรู้จะเห็นขึ้นมาโดย ลำดับลำดับไม่มีทางสิ้นสุดเช่นเดียวกัน ส่วนสมาธินั้นมีสิ้นสุดได้ เมื่อบำเพ็ญสมาธิให้ ละเอียดเต็มที่ของสมาธิ ถึงขั้นอัปปนาแล้วมีเท่านั้นไม่ก้าวต่อจากนั้นไปเลย คือกำหนด ลงไปถึงแค่ท่านเรียกว่าอัปปนา คือแนบแน่นได้ตามต้องการ พอกำหนดลงถึงนั้นแล้วก็ อยู่ จะให้ละเอียดยิ่งกว่านั้นไปก็เป็นไปไม่ได้ เพียงเท่านั้นแล้วก็ถอยออกมาแล้วก็เข้าไป เท่านั้น ๆ นั่นท่านว่าสมาธิ จะให้ละเอียดยิ่งกว่านั้นไม่ได้ นี้อยู่ตัว เรียกสมาธิเต็มภูมิ เป็นเช่นนั้น

ส่วนปัญญาไม่สิ้นสุด พิจารณาเท่าไรยิ่งแยกคายไปโดยลำดับลำดับ สรุปความลง ว่าจนกระทั่งกิเลสพังทลายลงหมดไม่มีอะไรเหลือภายในใจเลย เป็นจิตที่บริสุทธิ์ล้วน ๆ แล้วปัญญานี้ถึงจะพอตัวแล้วหยุด ถ้ายังไม่ถึงขั้นนี้ปัญญาจะไม่มีหยุดยั้ง จะมีความ ละเอียดแหลมคมไปโดยลำดับลำดับ เช่นเดียวกับกิเลสที่มันละเอียดแหลมคมมากต่อ หัวใจของสัตว์โลกหรือหัวใจของเราเอง ฉะนั้นสติปัญญาจึงต้องใช้ความพินิจพิจารณา ให้มาก ถึงขั้นที่จะพิจารณา-พิจารณาเอาจริงเอาจัง

เมื่อถึงขั้นที่จะพักสงบเช่นเดียวกับเราพักผ่อนเราต้องพัก ไม่พักไม่ได้ ทำแต่ งานอย่างเดียวตายได้คนเรา ไม่รับประทาน ไม่พักผ่อนนอนหลับย่อมตายได้ ถึงจะได้งานก็ ตามแต่ก็ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย สุดท้ายก็หมดกำลัง จึงต้องอาศัยพักผ่อนนอนหลับ รับประทานอาหารให้สบายแล้วประกอบการทำงานต่อไป สลับกันไปเรื่อย ๆ เช่นนี้

การพิจารณาทางด้านปัญญาก็เหมือนกัน เวลาสงบจะพักทางด้านสมาธิก็พัก ไม่ ต้องกังวลกับสิ่งใด ขึ้นชื่อว่าปัญญาไม่ยุ่งในขณะที่จะทำจิตให้เป็นสมาธิคืออารมณ์อัน

เดียว พักตัวด้วยความสงบก็เข้าพักเสีย มีแต่อารมณ์แห่งสมาธิอย่างเดียวแล้วอยู่ด้วยความสงบเย็นใจ พอถึงวาระที่ควรจะออกจากความสงบเพราะมีกำลังพอสมควรแล้ว ก็ออกพิจารณาคลี่คลายทางด้านปัญญา ปัญญาที่หมุนตัวไปเรื่อย ๆ ด้วยการพิจารณา

ปัญญานี้มีหลายชั้น ตั้งแต่ชั้นอสุภะอสุภังไปโดยลำดับจนกระทั่งถึง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทั้งส่วนหยาบส่วนกลางส่วนละเอียด ปัญญาจะเดินตลอดทั่วถึงไปหมด เช่น ชั้นหยาบ ปัญญาที่จะพิจารณาทางด้านอสุภะเป็นส่วนมาก ชั้นหยาบคืออะไร รูปชั้นที่เห็นว่า เป็นของสวยของงามน่ารักใคร่ชอบใจนำกำหนดยินดี นี่เป็นความสำคัญของกิเลสที่เสียมสอนมาแต่กาลไหน ๆ ทำสัตว์โลกให้ตื่นให้หลงอยู่ไม่มีวันอึดพอ ไม่มีวันเห็นโทษของมัน ปัญญาจึงต้องสอดแทรกเข้าไปตรงนั้น แก่ความที่ว่าสวยงาม มันสวยงามยังงี้ดูให้เห็น หากความสวยงามให้เห็น ถ้ามีจริง ๆ มันจะเห็นมันจะพบในสิ่งนั้นแหละ

แต่เวลาพิจารณาเข้าไปที่ไหน ๆ ที่ว่าสวยงาม ไม่มีปรากฏ มีแต่อสุภะอสุภังเต็มเนื้อเต็มตัว ทำไมจะทนต่อความจริงได้ ต้องยอมรับว่าหากความสวยงามไม่มีในสกลกายนี้ มีแต่ความอสุภะอสุภังเต็มเนื้อเต็มตัวของเรา ทั้งเป็นทั้งตายเป็นอสุภะอยู่ด้วยกันทั้งนั้น นี่คือหลักของปัญญา พิจารณาคลี่คลายในชั้นหยาบคือรูปชั้น ส่วนมากพิจารณาถึงเรื่องอสุภะอสุภัง จากนั้นก็แปรสภาพลงไปก็เป็น อนิจจัง ทุกขัง เป็นยังงี้ บีบบังคับขนาดไหนดูเอาที่รู้ อนัตตา เป็นสาระสำคัญควรจะต้องถือว่าเป็นเราเป็นของเราได้ที่ไหน ทั้งรูปกายของเราทั้ง เวทนา ทั้งสัญญา ทั้งสังขาร ทั้งวิญญาณ อากาโรเหล่านี้

เมื่อเลื่อนจากรูปชั้นนี้ไปแล้วมักจะพิจารณาเป็นไตรลักษณ์ ไม่ย้อนหรือไม่พิจารณาเป็นอสุภะ เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่เกี่ยวกับเรื่องอสุภะอสุภัง ซึ่งมีเฉพาะเรื่องของกายนี้เท่านั้นที่สำคัญมันหมายถึงไปต่าง ๆ จึงต้องแก่ความสำคัญมันหมายถึงเป็นของสวยของงามนั้น ด้วยการพิจารณาอสุภะอสุภังแก่กัน พอขั้นนี้สมบูรณ์ภายในจิตใจ คือประจักษ์กับปัญญาอย่างชัดเจนแล้ว ย่อมปล่อยวางทั้งสุภะคือความสำคัญว่าสวยว่างามด้วย ทั้งอสุภะที่สำคัญว่าไม่สวยไม่งามด้วย ไม่สนใจไม่ยึดในเงื่อนไขใดเงื่อนไขหนึ่ง พอตัวในการพิจารณา แล้วผ่านไปในท่ามกลางแห่งความพอดีของตัวเอง นั่นท่านเรียกว่าปัญญา ผ่านไปนั้นแล้วไปพิจารณาอะไร ก็เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั้นชั้นละเอียด คือ เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น เรียกว่านามชั้น

นามชั้นนี้พิจารณาด้วยไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ก็ตาม ทุกขัง ก็ตาม อนัตตา ก็ตาม ขอให้มีความฉันทะชัดภายในจิตใจ ฉันทะใจแน่วในอากาโรใด ชอบใน อนิจจัง ก็ดี ใน ทุกขัง ก็ดี ใน อนัตตา ก็ดี พิจารณาอันนั้นส่วนใดส่วนหนึ่งได้ หากวิ่งถึงกันหมด เพราะ

ธรรมเหล่านี้เกี่ยวโยงกัน นี้เรียกว่าปัญญา หยั่งทราบตามความเป็นจริงในสิ่งทั้งหลาย เหล่านี้ แล้วย่อมปล่อยวางเช่นเดียวกันกับรูป คือรูปกายของเรา นี้ แล้วก็เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งห้านี้เป็นอาการอันหนึ่งของจิตเท่านั้นไม่ใช่จิต นักภาวนาจะทราบเองโดยไม่ต้องสงสัย ยิ่งถึงขั้นพิจารณาทางด้านปัญญาด้วยแล้วทราบได้อย่างชัดเจนว่า รูปนี่คืออะไร ไม่สงสัย เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ละอย่าง ๆ เป็นธรรมชาติของมัน เป็นอาการของจิตแต่ละอย่าง ๆ เท่านั้น หากความเป็นจิตมีที่ไหนไม่ นี้ทราบได้อย่างชัดเจนแล้วปล่อยวางได้ตามเป็นจริง ลงได้ตามเป็นจริงของมัน นี้แหละหลักของการพิจารณาทางด้านปัญญา ท่านเรียกว่าภาคปฏิบัติ รู้ต้องรู้อย่างนี้จึงรู้อันจริง เห็นจริง รู้อย่างนี้พิจารณาอย่างนี้เรียกว่าพิจารณาอริยสัง

การที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นอะไร เป็นการพิจารณาอริยสังทั้งนั้น อสุภะอสุภัง คืออะไร สมุทัยมันว่าสวयวาม นั้น อสุภะความไม่สวयไม่งามคือมรรค สับกันเข้าไป ฟันกันเข้าไปเอาให้แหลกแตกกระจายลงไป หากความสวयงามก็ไม่ได้ มันเป็นสภาพแห่งธาตุอันหนึ่งหรือดินน้ำลมไฟเท่านั้น หากความสวयงามที่ไหนได้ในดินในน้ำในลมในไฟ นี้จึงเรียกว่าอริยสัง นี้ละการพิจารณา

ตะก็ได้อุบัติแล้วว่า หลักพุทธศาสนาคือหลักอริยสังเป็นเครื่องยืนยัน การพิจารณาก็ต้องพิจารณาตามหลักอริยสังนี้ให้เห็นตามความเป็นจริง ในรูปก็พิจารณาอย่างนี้ นี้ก็เรียกว่าพิจารณาอริยสังเหมือนกันอันหนึ่ง และเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่เป็นอริยสังแล้วจะเป็นอะไรไป พิจารณาให้เห็นชัดตามความเป็นจริง และถอนตัวออกมาจากนั้น เรียกว่าปล่อยวางลงตามสภาพแห่งความเป็นจริงของมัน เมื่อปล่อยวางลงไปแล้วจิตก็เด่นละซิ

ท่านกล่าวไว้ในธรรมบทว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตเต็มแต่ฝั่งใสเป็นประกาย แต่อาศัยกิเลสจรมาคิดนี้จึงเศร้าหมอง ท่านว่า นี้ชั้นของจิตของผู้ชำระประกาย ก็มีแต่จิตดวงเดียวเท่านั้น อาการทั้งห้านี้ก็ทราบแล้วว่าเป็นอาการ และไม่ยึดมั่นถือมั่นในอาการทั้งหลายเหล่านี้ด้วย นอกจากเวทนาจิตที่มีอย่างละเอียด ที่มันยังไม่สามารถ แต่ยังไม่พ้นเรื่องการพินิจพิจารณาประกาย ที่จะพังไปด้วยกันได้ด้วยปัญญาเหมือนกัน นี้ละการพิจารณา อริยสังทั้งนั้นนะนี่นะ ที่กล่าวมาทั้งหมด

ที่นี้คำว่า “ประกาย” คืออะไร อริชชาไม่ใช่อริยสังจะเป็นอะไรไป นั่นแหละตัวสมุทัย รากแก้วของสมุทัยคืออริชชา นั่นแหละที่ว่าประกาย ๆ ที่ใสสว่างกระจ่างแจ้ง ท่านว่าอุปกิเลส ๑๖ อะไรที่กล่าวนั้น นี้ละรวมตัวลงมาเป็นอันนี้มาอยู่ที่นี้ ทราบได้ด้วยภาคปฏิบัติ เพียงเราเรียน-เรียนเท่าไรก็เรียนเถอะ เรียนจนกระทั่งวันตายหากความสงสัยไม่ได้เลย ต้องเป็นภาคปฏิบัติเป็นสำคัญ

เมื่อพิจารณาทางภาคปฏิบัติด้วยอริยสังขธรรม ผ่านอริยสังขธรรมเข้าไปแล้วจะเจอกันโดยลำดับ พิจารณาเรื่องสมุทัยสังขอันเป็นจอมกษัตริย์วัฏจักรนี้ด้วยมรรคสัง คือ มหาสติมหาปัญญา ฟาดฟันหั่นแหลกกันลงไปตรงนั้นแตกกระจายไม่มีอะไรเหลือแล้ว ไหนที่นี่เรื่องที่เคยเป็นอุปสรรค เรื่องที่เคยเป็นข้าศึกต่อหัวใจเราคืออะไร ทำไมจะไม่ทราบ ก็คืออวิชชาอันเดียวเท่านั้นเป็นตัวใหญ่ เป็นจอมกษัตริย์ทั้งหลายแห่งวัฏจักรนี้ และอาการทั้งหลายทำให้หลงหมดก็เพราะรากเหง้าเค้ามูลคืออวิชชาพาให้หลง นั่นมันก็ทราบ เมื่อได้ถอดถอนหมดไม่มีอะไรเหลือ แม้กระทั่งอวิชชาแตกกระจายจัดกระจายออกจากใจหมดแล้ว มีอะไรมาข้องภายในใจที่นี้ จะมีอะไร

นั่นละท่านว่า อวกาศของจิต อวกาศของธรรม เวียงว่างไปหมด ข้างนอกก็ว่าง ข้างในก็ว่าง ข้างนอกก็ปล่อยวาง ข้างในก็ปล่อยวาง ไม่ยึดถือไว้โดยประการทั้งปวง ทั้งภายนอกภายในเวียงว่างไปหมด นั่นเรียกว่า อวกาศของจิต อวกาศของธรรม อยู่ที่ไหนก็อยู่ อวิชชาแตกกระจายจัดกระจายไปแล้วไม่มีที่ยึด ยึดอะไรกัน ยึดหาอะไร ยึดหาภพหาชาตินั่นแหละ ถ้าหลงยึดอยู่ต้องเป็นภพเป็นชาติภายในใจรู้ชัด ๆ นี่ละภาคปฏิบัติ

ไม่เคยรู้ก็ตามเมื่อถึงขั้นรู้ปิดไม่อยู่ เมื่อถึงขั้นเชื่อแล้วปิดไม่อยู่ เรื่องเชื่อ-เชื่อธรรมทั้งหลาย อริยสังขเป็นตัวยืนยัน เป็นหลักธรรมที่ยืนยันแห่งความรู้แจ้งแทงทะลุทั้งหลายโดยไม่ต้องสงสัย ที่นี้ก็สะท้อนไปถึงพระพุทธเจ้าผู้เป็นเจ้าของศาสนา มีหรือไม่มีพระพุทธเจ้า เอ้า อันนี้มีหรือไม่มีที่รู้้อยู่ภายในเวลานี้ นั่นมันบอก ใครเป็นคนสอนไว้ให้เราได้รู้อย่างนี้ถ้าไม่ใช่ศาสดา ศาสดาไม่ผ่านนี้แล้วจะเอาอะไรมาสอนเรา นั่นมันยอมรับ ๆ โดยลำดับลำดับ สวากอรรหัตตอรหันต์ทั้งหลายล้วนแล้วแต่ผ่านอริยสังขนี้ทั้งนั้น

เพราะฉะนั้นพุทธศาสนาหรือศาสนธรรมของพระพุทธเจ้าจึงไม่มีที่สงสัย เทียบกันได้กับว่าตลาดแห่งมรรคผลนิพพาน เอ้า ก้าวเข้าไปตลาดที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยสินค้าต่าง ๆ ขอแต่ว่าเรามีเงินหรือไม่เท่านั้น จะเอาอะไรไปซื้อเอาเลย นับตั้งแต่สตางค์หนึ่งขึ้นไปถึงหมื่นถึงแสนถึงล้านบาท ซื้อได้หมดของในร้านในตลาดไม่อดไม่อัดไม่อัน อันนี้ฉันใด เรื่องมรรคผลนิพพานในศาสนาพุทธเรานี้ฉันนั้นเหมือนกัน มีทุกแง่ทุกมุมทุกด้านเหมือนกันหมดสำหรับต้อนรับสัตว์ทั้งหลาย ตั้งแต่ทานบารมี ศีลบารมี เรื่อย... ทาน ศีล ภาวนา โดยลำดับลำดับ เอา เราจะสร้างอะไรสร้างลงไป สติก็เอาตั้งแต่ล้มลุกคลุกคลาน ปัญญาที่เริ่มแต่ล้มลุกคลุกคลานไปจนกระทั่งมีความเฉลียวฉลาด แยกแขนงไปไม่มีสิ้นสุด จนถึงวิมุตติพระนิพพานหลุดพ้นไปโดยสิ้นเชิง นี่แหละท่านว่ามรรคผลนิพพานเต็มที

ในศาสนธรรมของพระพุทธเจ้าคือตลาดแห่งมรรคผลนิพพาน กระจายอยู่ภายในหัวใจนี้ไม่ได้อยู่ที่ไหน เราอย่าเข้าใจว่ามีอยู่ตามตู้ตามหีบตามคัมภีร์ นั่นมีแต่ชื่อ

ของมรรคผลนิพพาน ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค นั้นมีแต่ชื่อ ท่านสอนเข้ามาที่หัวใจเรานี้ ให้ปฏิบัติที่หัวใจนี้ ก็เลศอยู่ที่หัวใจเรานี้เวลานี้ ไม่ได้อยู่ที่หนังสือ ทุกข์ก็ไม่ได้อยู่ที่หนังสือ ไม่ได้อยู่ที่คัมภีร์ สมุทัยตัวกิเลสราคะตัณหาไม่ได้อยู่ที่คัมภีร์ นิโรธคือความดับ ทุกข์ก็มีแต่ชื่อในคัมภีร์ ไม่มีตัวทุกข์ไม่มีตัวดับทุกข์ มรรคคือความรู้แจ้งแทงทะลุด้วยสติปัญญานั้นมีแต่ชื่อของสติปัญญา สติปัญญาจริง ๆ อยู่ในหัวใจของเรา ก็เลศจริง ๆ อยู่ที่หัวใจ การฆ่ากิเลสฆ่าที่หัวใจด้วยความพากเพียร หรือด้วยสติปัญญาที่เป็นอริยสัจฝ่ายมรรค พังทลายลงไปในทุกข์ สมุทัย ที่เป็นฝ่ายผูกมัดภายในหัวใจแตกกระจายลงไปแล้ว นี่แหละท่านว่าทรงมรรคผลนิพพาน ทรงที่นี้ไม่ได้ทรงที่ไหน รู้แจ้งแทงทะลุรู้ตรงนี้ไม่รู้ที่ไหน

เอาให้จริงจังกนักปฏิบัติ อย่าเหลว ๆ ไหล ๆ อย่าหลอกตัวเอง วันนั้นหลอกไปวันนี้หลอกไป เลยจะไม่ได้เรื่องได้ราวนะพวกเรา ผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลายตื่นโลกตื่นสังสารไป ไม่ได้ดูหัวใจของเจ้าของ มันมีอะไรมาหลอกให้ตื่นอยู่นั้นเวลานี้ เอาธรรมจับเข้าไปซิ สติปัญญาจับเข้าไปซิจะได้รู้เรื่องราว พระพุทธเจ้าสอนให้ดูใจเป็นสำคัญที่สุด ใจนะเป็นตัวก่อเหตุก่อเรื่องก่อราวก่อทั้งวันทั้งคืน อยู่เฉย ๆ ได้เมื่อไรจิตนั้นนะ ดูซิ ถ้ามีสติจะต้องรู้ จิตอยู่เฉย ๆ เมื่อไร มีแต่ก่อเรื่องก่อราว เรื่องไหนที่ผ่านมาก็ก๊ากก็กลบก็ปีก็เดือน มันเอามาอุ้นหลอกเจ้าของอยู่นั้นไม่มีความจีจาง ไม่มีเห็นว่าเป็นเดน ๆ ไปแล้วนะอย่ามาหลอกเรา ไม่เคยมี ถ้าลงเป็นเรื่องของกิเลสหลอกแล้ว กินวันยังคำคืน ยิ่งรุ่งกินจนจะตาย ให้กิเลสมันหลอกเอาให้กิน ๆ

พูดง่าย ๆ เอาซึ่งให้ละเอียดเต็มหน่วยกับความโง่ของพวกเรา เรื่องกิน ๆ นี่กิเลสหลอกอะไรกินหมด ไม่มีคำว่าอันนั้นเป็นเดน อันนี้เป็นเดน ให้ทราบด้วยอำนาจของปัญญาบ้างไม่มีเลย มีแต่ติดทั้งนั้น ประจึเรื่องอะไรขึ้นมาก็ตาม สด ๆ ร้อน ๆ ในนั้นที่เดียวแหละ ถูกหลอกถูกต้มทั้งวันทั้งคืน ไม่ว่าจะเรื่องรูป เรื่องเสียง เรื่องกลิ่น เรื่องรส เครื่องสัมผัส ทั้งใกล้ทั้งไกล ทั้งในทั้งนอก ทั้งอดีตอนาคต มันหากมาประจึขึ้นในวงปัจจุบันหลอกให้หลงอยู่นั้นนะในจิตนี้

เพราะฉะนั้นจิตจึงเป็นตัวเรื่อง เป็นตัวก่อเหตุที่สุดอยู่ตรงนี้ เพราะสมุทัยอยู่ที่นั่น เมื่อสติปัญญาซึ่งเป็นฝ่ายมรรคพินกันลงไป พินลงไปมันจะเห็นเรื่องกันทั้งหมด และสุดท้ายใจดวงนี้เลยกลายเป็นสถานที่ทำงานแห่งธรรม ฟาดกิเลสแหลกลงไปหมด แต่ก่อนเป็นสถานที่ทำงานของกิเลสผลิตผลประโยชน์ขึ้นมาแก่ตัวของมันเอง พอสติปัญญาฝ่ายธรรมมีกำลังมากขึ้นมาโดยลำดับก็พังกิเลสลงไป ใจดวงนี้เลยกลายเป็นสถานที่ทำงานแห่งธรรมผลิตธรรมขึ้นมาภายในจิตใจ เลยกลายเป็นอวกาศของจิต อวกาศของธรรมขึ้นที่ใจของผู้นั้นโดยไม่ต้องสงสัย นี่ละการปฏิบัติธรรม

เราหาที่ไหนหาธรรมเวลานี้ อยู่ที่ไหนธรรมถ้าไม่อยู่ที่หัวใจ ถ้ามชิกิเลสอยู่ที่ไหน และอะไรปิดไม่ให้รู้ธรรมเห็นธรรม นอกจากกิเลสเท่านั้นมีอะไรปิด ฟันกิเลสลงไปด้วย สติปัญญาศรัทธาความเพียรลงไปแล้ว ไม่ได้บอกธรรมอยู่ที่ไหนจะรู้เอง ใจเท่านั้นเป็นผู้ที่จะรอสัมผัสสัมพันธ์กับธรรมทั้งหลาย อย่างอื่นสัมผัสไม่ได้ ถ้าใจนี้พร้อมเสมอ ขอให้ ได้เปิดเผยตัวเองออกมาเถอะ ยังไงจะรับรู้รับทราบไม่ว่าธรรมชั้นใด จะประกาศกังวาน ชั้นที่หัวใจดวงนี้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้นจึงขอให้ทุก ๆ ท่านได้ตั้งอกตั้งใจประพฤติปฏิบัติ เต็มสติกำลังความสามารถ เรื่อย่าตื่นภพตื่นชาติ เรื่อย่าตื่นวิภวสงสาร ออย่าตื่นเรื่อง ความเกิดแก่เจ็บตาย ออย่าตื่นโลก มันเกิดแก่เจ็บตายมาอย่างนี้ก็กับก็กลับแล้วในราย ของเราคนหนึ่ง ๆ เท่านั้นแหละ นี่ไม่สงสัย พุดตรง ๆ พอได้ค้นเรื่องอริยสัจให้แตก กระจายภายในหัวใจนี้แล้วไม่สงสัย นี่พุดจริง ๆ

การแนะนำสั่งสอนหมู่เพื่อนนี้ก็พุดด้วยความจริงใจจริง ๆ ไม่ได้ลูป ๆ คำ ๆ เอามาพุดนะ เวลาโง่มันก็โง่หัวใจดวงนี้ เวลาฉลาดไม่ต้องบอก ไม่ว่าหัวใจดวงใดถึงชั้น ฉลาดแล้วฉลาดเองเหมือนกัน เมื่อถึงชั้นฉลาดแล้วไม่โง่นะ ถ้าโง่กิเลสจะฟังได้ยังไง ใจ ต้องเป็นใจที่ฉลาดชิกิเลสถึงจะฟัง เอ้า ผลิตขึ้นมาความฉลาด มีอยู่ในหัวใจของทุกคน พระพุทธเจ้าสอนไว้ทุกคน สติปัญญาอยู่ที่ไหน สอนพวกเรานี้ทั้งนั้น เราเป็นลูกศิษย์ ตถาคต ไม่ใช่ลูกศิษย์เทวทัตทำลายศาสนายู่ภายในวงของพระของตัวเอง ที่หยิ่งอยู่ว่า ตัวมีความพากความเพียร ความเพียรชี้หมาอะไร มีแต่ความเพียรของกิเลสมันฟัดหัว เรานั้นแหละ ถ้าสติไม่มีเป็นอย่างนั้นนะ

เอาละการแสดงธรรมก็เห็นว่าสมควร